

Keresztények és cionisták az üldözött zsidó gyerekek megmentéséért

JÁNOS BOTOS
Christians and Zionists for saving persecuted Jewish children

94(=411.16)(439)"1944"
341.43(=411.16)(439)"1944"
341.485"1939/1945"

Keywords: Rescuers of Jews in Budapest. Shelters, asylums, children's homes. Possibilities of hiding, boarding and protection.

1944. május 14-én Magyarországon megkezdődött a vidéki zsidóság deportálása. Számosan a keresztények és a cionisták közül arra törekedtek, hogy az üldözött zsidó gyerekek részére menedéket teremtsenek, védelmet nyújtsanak.¹ A zsidó szülők közül igen sokan igyekeztek gyermekeiket megbízható embereknél elhelyezni, keresztény hitre megkereszteltetni, hogy mint konvertiták nagyobb esélyük legyen az üldöztetés túlélésére. Az előadás anyagát tartalmazó tanulmány ezúttal nem törekszik az embermentés és az embermentők tetteinek teljes összegezésére, csak a budapesti zsidó gyerekek bújtatása, befogadása történetének néhány fontosabb epizódját kívánja felvillantani.

Az üldözött gyerekek ellátására már 1944 kora nyarán megkezdődött az adományok gyűjtése. A támogatók közül az egyik legnagyobb adomány ez időben herceg Esterházy Páltól érkezett, aki a Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek budapesti XI. ker., Nagyboldogasszony (ma: Ménesi) út 27. alatti Órangyalház zárdájában a Keresztény Női Szövetség által elbújtatott másfélszáz zsidó gyermek ellátására 100 000 pengőt folyósított (Karsai 2008, 74. p.). Az összeg nagyságát – noha az infláció miatt a pengő értéke 1944-re sokat veszített korábbi erejéből – jól érzékeltetheti, hogy ez időben egy átlagos gyermekruhát 140 pengőért, egy gyermekcipőt 47 pengőért, 1 kg marhahúst 5 pengő 10 fillérért, 1 kg Ella burgonyát 34 fillérért, 1 kg kenyeret 60 fillérért árultak (Botos 2008, 152–153. p.). Ennek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a hercegi adomány sok száz üldözött gyermek ellátásának teremtette meg az anyagi hátterét.

Keresztény mentési akciók

A keresztény intézmények – kolostorok, zárdák, templomok, plébániák és mások – Magyarországon egy évezrede nyújtottak menedéket az üldözötteknek. A különböző fegyveres csoportok a kapuk előtt megálltak, nem léptek be az egyházi intézményekbe,

1 A magyarországi holokauszt legteljesebb összefoglalása: Braham 1997. Az embermentés történetéről l. Szita 1994.

nem sértették meg a falak nyújtotta oltalmat. Ez a fajta védelem a huszadik század derekára ugyan sokat veszített korábbi „erejéből”, de a második világháború utolsó hónapjaiban – kevés kivételtől eltekintve – mégis eredményesen érvényesült (l. bővebben Hetényi Varga 1994, 115–184. p.).

A szervezett egyházi akciók mellett hitbéli meggyőződéséből fakadóan a keresztény emberek közül is számosan kiálltak az üldözött gyerekek mellett, segítették bújtatásukat. Közülük többnek az embermentő tetteit a Jad Vasem Intézet a Világ Igaza kitüntetéssel ismerte el. Terjedelmi korlát miatt ezúttal nincs lehetőség valamennyi kitüntetettnek a gyermekek és a felnőttek mentését bemutató történetének a felidézésére.² Ezúttal a 2012 októberében Világ Igaza kitüntetéssel elismertek közül csupán kettőnek a történetét idézzük fel, mint tipikus esetet. Ráth Klára, a már említett Őrangyalház főtitkarendő anyja személyes bátorságával, helytállásával, és ha kellett, akkor találékonyságával védelmezte a zárdában menedéket lelő zsidó gyerekeket. Bátor helytállását a túlélő gyerekek közül Kárpáthy Stern Zsuzsa, Spiegel Layton Zsuzsa és Szűsz Fehér Veronika idézte fel. Kövér Sándor mint a budapesti Damjanich utca 26/B. számú lakóház házmestere – amely sárga csillaggal jelölt, azaz többségében zsidó vallásúak, származásúak által lakott épület volt – életét kockáztatva védte a házban lakó zsidó gyerekeket és felnőtteket.³ Hozzá hasonlóan – és a történetek sorát folytathatnánk – más keresztények is elkötelezettségükből fakadóan mentették az árva vagy a szülőktől elszakadt üldözött zsidó gyerekeket.

A budapesti zárdák, kolostorok sorában az elsők között fogadott be üldözötteket a Slachta Margit irányította Szociális Testvérek Társasága (VII. ker., Thököly út 69.), amely 1942-től nem csak a budapesti, hanem a vidéki rendházaikban is menedéket nyújtott az üldözötteknek, köztük a zsidó gyerekeknek. A rend egyik vezetőjét, Schalkház Sárát és segítőjét, Bernovits Vilma hitoktatót, továbbá néhány társukat 1944. december végén a nyilasok elhurcolták és a Duna-parton legyilkolták. A skót misszió budapesti nevelőotthonából, ahol több mint száz zsidó leány is tanult és nyert egyúttal védelmet, hurcolták el a nácik a bújtatásuk miatt Jane Haining nővért, akit 1944. augusztus derekán Auschwitzban meggyilkoltak.

A Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek nem csak a Nagyboldogasszony utcai zárdában, hanem az óbudai Irgalomházukban (III. ker., San Marco u. 30.) és a Ranolder Intézetben (IX. ker., Thaly Kálmán u. 23.) is óvtak zsidó gyerekeket. A Ferences Mária Misszionárius Nővérek (XII. ker., Miasszonyunk u. 1.) a zárdába befogadott 120 kiskorú ellátását saját élelmiszerjegyeik felhasználásával biztosították. A marista szerzetesek a Champagnat Intézet falai között mintegy 100 üldözött gyermeknek nyújtottak védelmet (Tomasovszky 1999).

Az Isteni Szeretet Lányai zárdájából (XII. ker., Farkasvölgyi u. 12–14.) az ott bújtatott másfélszáz zsidó gyermeket a Gestapo elhurcolta és közülük hatvankettőt a pesti Duna-parton meggyilkolt. A rend másik házában is (IX. ker., Knézich u. 3–13.) a bújtatottakat a nyilasok felfedezték és elhurcolták az óvó falak közül. Az angolkisasszonyok a rend

² Az embermentők történeteit összefoglalta: Lebovits 2007.

³ L. *Jad Vasem Világ Igaza kitüntetettek 2012*

Váci utcai és zugligeti zárdájában együttesen 100 gyermeket bújtattak. A Központi Szeminárium V. ker., Prohászka (ma: Papnövelde) u. 7. számú épülete pincéjében 80 iskoláskorúnak adtak menedéket. A szalézi szerzetesek az óbudai (III. ker., Kiscelli u. 79.) épületükben 40 gyermeket rejtegettek, akik közül sajnos a nyilasok tizenhárom elhurcoltak és tizenkettőt kivégeztek. Szerencsésebbek voltak azok a gyermekek, akik közül 60 a Szűz Mária Társaságnál (VI. ker., Vörösmarty u. 34/A.), több száz az újpesti karmelita nővéreknél (Maglódi út 125.) és a Szent Szív-zárdában (XIV. ker., Ajtósi Dürer sor 21.), valamint az utóbbi kötelékébe tartozó Sophianum Intézetben (VIII. ker., Mikszáth Kálmán tér 1.) lelt menedéket. Az Isteni Megváltó Leányaihoz tartozó Collegium Marianumban (VIII. ker., Horánszky u. 17.) 100 zsidó kislányt rejtegettek, a Jó Pásztor Egyházközségben (VIII. ker., Kálvária tér 22.) 112 leányt, akik valamennyien sértetlenül éltek túl az üldöztetés hónapjait.

A felsorolás közel sem teljes, és a további kutatások feladata az embermentés – és annak részeként az üldözött zsidó származású és vallású gyerekek bújtatása – mind teljesebb történetének a feltárása. Ez a munka a második világháborút követően megindult, majd évtizedekre megszakadt és még mindig tartogat feladatokat és meglepetéseket a kutatók számára.⁴

A Dunántúlon a legjelentősebb embermentő tettet a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága védelme alatt álló pannonhalmi bencés apátság hajtotta végre. A bencés szerzetesek Kelemen Krizosztom főapát vezetésével és Eduard Benedek Brunschweiler svájci oblatús bátor helytállásával hosszabb-rövidebb időre több ezer üldözöttet fogadtak be a falak közé, köztük zsidó gyermekeket is (Szita 2002, Szita 2006).

Protestánsok és cionisták a zsidó gyerekek megmentéséért

A magyarországi református és evangélikus egyházak az üldözött gyermekek mentésében együttműködtek nemcsak a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságával, hanem a Magyar Cionista Szövetséggel is. Erről az első beszámoló már 1945-ben napvilágot látott, majd évtizedekig a feledés homálya borult a zsidó gyermekek megmentésének a feltárására (Bereczky 1945). A figyelmet az 1980-as évtized derekán Sztehlo Gábor korabeli naplója részleteinek a megjelenése irányította rá ismételten erre az együttműködésre (Sztehlo 1986).

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága központi irodája Friedrich Born vezetésével Budapesten a II. kerületi Fillér u. 51. szám alatti épület – az ún. Erney villa – földszintjén és első emeletén működött.⁵ Friedrich Bornnal Sztehlo Gábor – aki Raffay Sándor püspök megbízásából 1944 májusától irányította az üldözött zsidó gyermekek mentését a Jó Pásztor Gyermekakció keretében – augusztus közepétől állt munkakapcsolatban és kapott segítséget tőle a gyermekmentő munkához. A tényleges embermentő

4 Az első összegezés 1947-ben jelent meg. Meszlényi Antal 42, zömében budapesti egyházi intézményt sorolt fel, amelyekben a hiteles adatok szerint 3167 üldözött lelt menedéket, köztük gyermekek. L. Meszlényi 1947.

5 Friedrich Born és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága tevékenységére I. Ben-Tov 1992., valamint *Friedrich Born magyarországi delegátus...*

munka jócskán megkésve valójában csak 1944 szeptemberétől vett lendületet. A központi iroda irányító tevékenysége 1944 végén a főváros ostroma miatt megszűnt, berendezése és iratai a lángok martalékává váltak.

1944 szeptemberében szerveződött meg a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának A és B szekciója Komoly Ottó, a Magyar Cionista Szövetség 1945 elején mártírhalált halt elnöke és Sztehlo Gábor evangélikus lelkész irányításával. Az A szekció tevékenysége elsősorban az embermentő munkára, az üldözött gyermekek, majd a gettóba hurcoltak sorsának enyhítésére, ellátására irányult, míg a B szekció ténykedésének a középpontjában a vallási okokból üldözött gyermekek otthonokba gyűjtése és védelme állt. A szélesedő feladatok ellátására 1944 őszén a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a szekciók részére az V. kerületi Mérleg u. 4. számú házban irodát nyitott, amely hivatalosan a zsidó gyerekek kivándorlásával foglalkozott. Mellettük 1944 októberétől Újváry Sándor vezetésével dolgozott a zsidómentő osztály is.⁶

1944. október 15-én a szélsőjobboldali, nyilas pártok átvették a hatalmat Magyarországon, koalíciós kormányt alakítottak Szálasi Ferenc nemzetvezetővel az élen. Friedrich Born igyekezett az új hatalom képviselőivel kapcsolatot keresni, kiépíteni, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága embermentő munkáját továbbra is végezhesse. Ennek eredményeként 1944. október 28-án a Külügyminisztérium levélben értesítette a belügyi tárca vezetőjét, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága részére felajánlott és az általa átvett ingatlanokat az ország egész területén a külképviselők tulajdonában álló épületekre vonatkozó mentesség illeti meg. A levél példaként említette Hagenmacher Ottó budapesti Bérc utcai házát, bakonyszentkirályi kastélyát, Dreher Jenő martonvásári kastélyát és Dreher-Tardos May tardosi kastélyát.⁷ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a védelme alá vont épületeket gyermekotthonok, menhelyek, ételmisszer, ruházat és más hasonló ellátáshoz szükséges anyagok raktározására használta fel.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága központi apparátusánál 1944. november 30-án 184-en dolgoztak. Az A szekció központi irodájában Komoly Ottó vezetésével több tucatnyian – köztük jó néhány cionista – szervezte a gyerekek mentését. Mellettük az A szekció mintegy 230 munkatárssal Budapest különböző pontjain 15 ételmisszerraktárt működtetett, továbbá hat helyen dolgozott ruha- és cipőjavító, valamint -készítő üzeme, műhelye. A gyermek- és csecsemőotthonok szervezéséhez a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága mellett erkölcsi és nagyon fontos anyagi segítséget nyújtott a Svéd és a Svájci Vöröskereszt, valamint a Joint.⁸

Az A szekció november végén 4845 üldözött gyermeket gondozott – az oltalom alá vont gyermekek száma egyes források szerint meghaladta a 6000 fiatalt –, a 29 védelme alá vont gyermekotthonban: a II. ker., Orsó u. 27–29.; a VI. ker., Benczúr u. 27.; a VII. ker., Akácfa u. 32.; a XIV. ker., Róna u. 112.; a II. ker., Lajos u. 22.; a VIII. ker., Nagy

6 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) K 148, 1944-4-7636.; Újváry [1976], 108–125. p.

7 MNL K 148, 1944-4-7894.

8 A Joint Distribution Committee az első világháború idején létesült és a második világháború alatt vált nemzetközi szervezetté az üldözött zsidók megsegítésének feladatával.

Fuvaros u. 4.; a VII. ker., Vilma királynő (ma: Városligeti fasor) u. 25.; a XII. ker., Budakeszi út 67–69.; a X. ker., Kelemen u. 1/C.; a VIII. ker., Magdolna u. 28–30.; a XIV. ker., Bácskai u. 58/B.; a VII. ker., Dob u. 12. és 90.; a VI. ker., Munkácsy Mihály u. 5–7. és 25.; az V. ker., Zoltán u. 6.; a XIV. ker., Nürnberg (ma: Ilka) u. 59.; a VI. ker., Szondy u. 76.; a II. ker., Harangvirág u. 15.; a VII. ker., Garay u. 42.; a VIII. ker., Kőbányai út 51.; a XIV. ker., Thököly út 160.; a XIII. ker., Csángó u. 6/B.; a VII. ker., Thököly út 77.; a VI. ker., Vörösmarty u. 49.; a XIV. ker., Tanya u. 13. és a II. ker., Csévi u. 24. szám alatt, valamint a VII. kerületi Wesselényi utcában, a Cipészek Ipartestülete székházában és a Teleki Pál u. 16.-ban. A gyerekeket az otthonok között az V. ker., Perczel Mór u. 4.-ben osztották el. Mindezekon túlmenően az A szekció szervezésében működött két cse-
csemőthon mintegy 400 férőhellyel a III. ker., Család u. 58. és a XIV. ker., Kövér Lajos u. 2. számú épületekben. Emellett szervezés alatt állt nyolc gyermekotthon további 750 üldözött gyermek részére.

A B szekció központi irodája a II. kerületi Fillér u. 34. számú házban dolgozott, amely működéséhez a Jó Pásztor Gyermekakció kereteit is felhasználta. A B szekció központi irodáján Sztelhó Gábor mellett közvetlenül 16-an dolgoztak, a gazdasági tevékenységet 22, a kórházi ellátást 7 munkatárs végezte. Orvosként, ápolóként 25-en végeztek segítő munkát. Emellett különböző területeken további 56 munkatárs dolgozott, az intézmények részére a szállítási, ellátási feladatokat 35-en végezték. A két szekció alkalmi segítőinek a száma mintegy 700 embert tett ki. Valamennyien állandó életveszély közepette végezték a munkájukat, hiszen a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által kiadott igazolványokat a nyilas fegyveresek gyakorta semmibe vették.

A Jó Pásztor Gyermekakció irodát nyitott Budapesten a VI. ker., Lázár u. 5. szám alatt, ahová a zsidóságuk miatt üldözött szülők bevihették gyermekeiket, hogy a szervező otthonok befogadják őket. Az első gyermekotthon 1944. október 5-én az I. ker., Bérc u. 16. szám alatti villában nyílt meg, amelyet tulajdonosa gyermekotthon céljára felajánlott. Emellett üldözött gyerekeket befogadtak a protestáns árvaotthonba Noszvajon is.

A szervezet legfőbb támogatója erkölcsileg és anyagilag a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága és a Svéd Vöröskereszt volt. Az gyermekmentő munkát emellett számos magánszemély is támogatta anyagilag. A legnagyobb adományt a Hagenmacher családtól kapták, akik 100 000 pengővel segítették a gyermekek mentését. Sokat segítettek azok a szülők is, már akik ezt megtehették, hogy naponta 300 pengővel járultak hozzá gyermekük ellátásához. Az adományokból a B szekció gazdasági csoportja élelmiszert vásárolt és raktárakat hozott létre, ahol nem csak az élelmiszereket – lisztet, cukrot, burgonyát, zsírt stb. –, hanem fűtésre a szenet, a fát is felhalmozták.⁹

9 Vö. A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság Sztelhó Gáborral készített jegyzőkönyve, 1946. február 26. Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány (a továbbiakban: HDKEK) gyűjteménye, I-3644.; Evangélikusok Országos Levéltára (a továbbiakban: EOL). Sztelhó Gábor hagyatéka I/3. (Sztelhó Gábor kéziratos naplója). Háromszázhatvanöt nap vagy az 1944 márciusától 1945 márciusáig terjedő esztendőről szóló feljegyzések. Emlékek egy esztendőről. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben címmel.

A B szekció 1944. november végére 35 gyermekotthont hozott létre – miközben egy újabb otthon szervezése éppen zajlott –, és azokban 2275 üldözött gyermeket gondoztak, bújtattak. Az első otthon – mint már jeleztük – 1944. október 5-én kezdte meg működését 40 férőhellyel. 1944 karácsony estéjén az általa közvetlenül irányított otthonok falai között – Sztehlo Gábor emlékezte szerint – 445 fiú, 460 leány, 140 anya, 245 gondozónő és 250 felnőtt, együttesen másfélezer üldözött talált oltalmat. A gyermekotthonok közül az I. ker., Térfy Gyula (ma: Galeotti) u. 7. szám alatt működő egyúttal csecsemőket is a falai közé fogadott, míg a többi gyermekotthon Budapest területén szétszórva dolgozott: I. ker., Bérc u. 12. és 16.; II. ker., Ady Endre u. 28.; II. ker., Bogár u. 29.; I. ker., Lovas út 32.; I. ker., Uri u. 16. és 19.; I. ker., Gellérthegy u. 45.; XI. ker., Somlói út 56.; XII. ker., Tamás u. 37.; II. ker., Hidegkúti út 30/A. és 36.; II. ker., Csalán u. 23.; II. ker., Guyon Richárd u. 6. és 8.; II. ker., Orló u. 5.; II. ker., Nagybányai út 35.; II. ker., Lepke u. 4.; XII. ker., Roskovics u. 8.; XII. ker., Kakukk út 6–8.; II. ker., Ribáry u. 12.; I. ker., Pauler u. 13.; I. ker., Casino (ma: Móra Ferenc) u. 1.; VI. ker., Király u. 34.; VII. ker., Vilma királynő (ma: Városligeti fasor) út 17–21.; VIII. ker., Magdolna u. 5–7.; I. ker., Dísz tér 14.; VI. ker., Ó u. 6., V. ker., Rudolf (ma: Jászai Mari) tér 1. és XII. ker., Csaba u. 20. A Svéd Vöröskereszt oltalmával működtek a XIV. ker., Hermina út 47. és a VII. ker., Vilma királynő (ma: Városligeti fasor) út 22. szám alatti, a szekcióhoz tartozó gyermekotthonok. A B szekció 85 csecsemőt gondozó otthonai a XII. ker., Városmajor u. 52–54. és az I. ker., Kelenhegyi út 7. számú házakban rendezkedtek be. Emellett a szekció szervezése alatt állt a II. ker., Széher út 16. számú épületben egy gyermekotthon és a II. ker., Lőrántffy Zsuzsanna u. 3. szám alatt egy gyermekkórház.¹⁰

Friedrich Born határozott fellépéseivel elérte, hogy 1944. november 27-én személyesen találkozhatott Szálasi Ferenc nemzetvezetővel, kormányfővel. A tárgyalás eredményeként lehetővé vált, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága közvetlenül tartsa a kapcsolatot a mentőakciókat illetően a Külügyminisztériummal. Ennek szellemében november 29-én Sztehlo Gábor, a B szekció irányítója levelet írt Kemény Gábor külügyminiszternek, amelyben konkrét eseteket felsorolva tiltakozott az ellen, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága védelmét élvező, területenkívüliséggel rendelkező gyermekotthonokkal szemben a nyilas pártszolgálatosok fellépjenek. A levélben a lélkész megemlítette, hogy a pártszolgálatosok a II. ker., Ribáry u. 12.; a II. ker., Guyon Richárd u. 8.; a XII. ker., Városmajor u. 52.; a XII. ker., Roskovics u. 8. és az I. ker., Gellérthegyi u. 45. számú házakban működő gyermekotthonokból gyermekeket és a személyzet egyes tagjait elhurcolták, és csak külön közbenjárásra engedték őket szabadon. A Külügyminisztérium a védelem biztosítása érdekében december 1-jén összegezte a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága védelme alatt álló létesítmények listáját, amelyen szerepel 12 gyermekotthon, a Jó Pásztor Gyermekakció megkeresztelt zsidó gyermekeket gondozó 28 gyermek- és csecsemőotthona 1330 férőhellyel, továbbá 23 egyéb gyermekotthon 3845 üldözött gyermek részére, valamint a szervezés alatt álló 8 gyermekotthon 750 gyermek befogadásával, 2 csecsemőotthon további 400-as lét-

¹⁰ MNL K 71, 1944-II/6. Továbbá vö. *A Hásomér Hácáir az ellenállási mozgalomban...*; Sztehlo 1986.; Langlet 1988.; Benedek–Vámos 1990.; *Friedrich Born magyarországi delegátus...*

számmal. A Külügyminisztérium listája alapján Szálasi Ferenc december 11-én döntött az intézmények különleges helyzetének a tudomásul vételéről azzal a megszorítással, hogy az üldözött zsidó gyermekeket befogadó otthonok működésüket csak a már felállított gettón belül folytathatták.¹¹

Az átköltözés megakadályozására a Jó Pásztor Gyermekakció 1944. december 10-től rohamtempóban megkezdte az üldözött gyermekek megkeresztelését, új névvel és iratokkal történő ellátását. Emellett az idő húzására egészségügyi és más előfeltételeket fogalmaztak meg a gyermekek gettóbeli elhelyezésével kapcsolatban. A nem kevés találékonytságot igénylő időhúzásnak köszönhetően a többször kapott felszólítás és az újra és újra megszabott határidők ellenére a gyermekek beszállítása a gettóba nem történt meg. December 24-én a szovjet Vörös Hadsereg körülfárta Budapestet és megkezdte a város ostromát, ezzel az átköltözés végleg lekerült a napirendről. A Jó Pásztor Gyermekakció gazdasági részlege a szovjet hadsereg közeledéséről szóló hírek hallatán december 22-én mindegyik gyermek- és csecsemőotthont ellátott hat hétre elegendő készletekkel, így azok az ostrom napjait nélkülözés nélkül vészelték át. Az ostrom során néhány gyermekotthon épülete megsérült. Köztük volt a II. ker., Bogár u. 29-ben működő gyermekotthon, amelyből 1945. január 4-én a 32 gyermeket Sztelho Gábor a saját lakására menekítette át.

Ahogy felszabadult Budapest, a Jó Pásztor Gyermekakció a sérült épületekből a gyermekeket a II. kerületi Pasaréti út 92. számú házba, majd a Völgy u. 19.-be gyűjtötték össze. A szülők február második felétől folyamatosan jelentkeztek a gyermekekért. 1945. március közepére az otthonok kiürültek, összesen 35 árván maradt gyermekért nem jött el senki. Sztelho Gábor ezeket a gyerekeket 1945. április 1-jén áttelepítette a XII. kerületi Budakeszi út 48. számú házba. Ők voltak az első polgárai Gaudiopolisnak, a Boldogság Városának.¹² Ennek működése azonban már egy másik történet...

Irodalom

- A Hásomér Hácáir az ellenállási mozgalomban 1942–1944. Budapest, Hásomér Hácáir-Borochoy Kőr Kiadása, 1948.
- Ben-Tov, Arie 1992. *Holocaust. A Nemzetközi Vöröskereszt és a magyar zsidóság a második világháború alatt*. Budapest, Dunakönyv Kiadó.
- Benedek István Gábor–Vámos György 1990. *Tépd le a sárga csillagot*. Budapest, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat.
- Bereczky Albert 1945. *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen. Komoly Ottó emlékének*. Budapest, Traktatus Református Kiadó Vállalat.
- Botos János 2008. *A korona, pengő és forint inflációja (1900–2006)*. Budapest, Szaktudás Kiadó Ház.

¹¹ MNL K 71, 1944-II/6.

¹² Vö. A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság Sztelho Gáborral készített jegyzőkönyve, 1946. február 26. A HDKEK gyűjteménye, I-3644.; EOL, Sztelho Gábor hagyatéka I/3. (Sztelho Gábor kéziratos naplója). Háromszázhatvanöt nap vagy az 1944 márciusától 1945 márciusáig terjedő esztendőről szóló feljegyzések. Emlékek egy esztendőről. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben címmel.

- Braham, Randolph L. 1997. *A népirtás politikája. A holocaust Magyarországon*. 1–2. köt. Budapest, Belvárosi Kiadó.
- Evangelikusok Országos Levéltára (EOL)
- Friedrich Born magyarországi delegátus jelentése a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának Genfben 1945 június. A bevezető szöveget írta, a jelentést magyarázó jegyzetekkel ellátta: Szita Szabolcs. Budapest, A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága Közép-Európai Regionális Küldöttsége, [2009].
- Hetényi Varga Károly 1994. A magyar katolikus egyház az üldözöttekért (1944–1945). In Szita Szabolcs (szerk.): *Magyarország 1944. Üldöztetés-embermentés*. Budapest Nemzeti Tankönyvkiadó–Pro Homine–1944 Emlékbizottság, 115–184. p.
- Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány (HDKEK) gyűjteménye *Jad Vasem Világ Igaza kitüntetettek 2012*. Budapest, Izrael Állam Nagykövetsége, 2012. október. 18–19., 22–23. p.
- Karsai László 2008. Esterházy Pál és a holokaust 1944-ben Magyarországon. In Lütgenau, Stefan August (szerk.): *Esterházy Pál 1901–1989. Az utolsó herceg a szélsőségek évszázadában*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Langlet, Nina 1988. *A svéd mentőakció*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Lebovits Imre 2007. *Zsidótörvények–Zsidómentők*. Budapest, Ex Libris Kiadó. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)
- Meszlényi Antal 1947. *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme*. Budapest, Szent István Társulat Kiadó.
- Szita Szabolcs 1994. Az 1944–1945. évi polgári, diplomáciai és katonai embermentés történetéhez. In uő (szerk.): *Magyarország 1944. Üldöztetés-embermentés*. Budapest Nemzeti Tankönyvkiadó–Pro Homine–1944 Emlékbizottság, 7–114. p.
- Szita Szabolcs 2002. Az 1944–1945. évi pannonhalmi embermentés történetéhez. In Szécsi József (szerk.): *Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2001–2002*. Budapest, Keresztény-Zsidó Társaság, 111–124. p.
- Szita Szabolcs 2006. *Értékmentés és életmentés. Eduard Benedek Brunschweiler oblatús, svájci polgár helytállása Pannonhalmi háborús védenecéért*. Budapest, Velcsov Bt.
- Szethlo Gábor 1986. *Isten kezében*. Sajtó alá rendezte: Bozóky Éva. Budapest, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. [Első kiadás.]; Budapest, Szethlo Gábor Gyermekek és Ifjúságsegítő Alapítvány, 1994. [Második kiadás.]
- Tomasovszky Orsolya 1999. A marista testvérek embermentő tevékenysége. *Holocaust füzetek* 13., 51–66. p.
- Újváry Sándor [1976]. *Szabálytalan önéletrajz*. München, Griff Verlag.

JÁNOS BOTOS

CHRISTIANS AND ZIONISTS FOR SAVING PERSECUTED JEWISH CHILDREN

The deportations of Jews living in the rural parts of Hungary began on 14 May, 1944. A large number of Christians and Zionists strived for providing refuge and protection for the persecuted Jewish children. Many Jewish parents tried for placing their children with reliable people and to baptize them in the Christian faith, so that they, after being converted, had more chance to survive the persecution. This study does neither attempt to give a summary on the rescues, nor a complete list of the rescuers, it only tries to highlight some important episodes of hiding and harbouring Jewish children.